

No és tan lleig com el pinten, el dimoni

Joan Estelrich Lull

Introducció

La figura popular del dimoni ha donat molt de si dins la saviesa popular. Ha estat una figura amb gran importància dins la societat mallorquina, que ha donat lloc a un gran nombre de representacions, contarelles i llegendes, entre altres manifestacions, que més tard han tengut una influència en l'obra d'autors mallorquins de la postguerra i de les acaballes de la dictadura.

La figura del dimoni apareix com una contraposició a la bondat i religiositat. El dimoni apareix enfront de la figura d'un sant, dels cossiers, o simplement surt a fer de les seves. A més, a aquest dimoni, el poble li donà poders fantàstics, i també li aplicà elements prohibits en el dia a dia, especialment referents a l'eròtica.

A les *Rondalles Mallorquines* recollides per mossèn Alcover, el dimoni també apareix sota diverses formes i situacions, depenent de les circumstàncies. El canonge manacorí recull un dimoni popular, com una figura present en el dia a dia en la creença popular. També recollida per mossèn Alcover, la llegenda de santa Catalina Tomassa, en la qual apareix aquest tipus de dimoni, fou aprofitada per Biel Mesquida a la seva obra *Putà Marès (ahí)*, un gran exemple d'intertextualitat.

Aquest dimoni ha influenciat diversos autors mallorquins de la segona meitat del segle XX. En el primer terç de segle, en els anys 20 i 30, quan Antoni Mus i Guillem d'Efak eren infants, el seu primer contacte amb la narrativa foren les rondalles. A més, cal destacar que la literatura catalana havia estat silenciada durant el període de la dictadura i les rondalles foren una de les poques manifestacions existents en català. Clarament aquests dos autors seguien uns camins molt propers a la cultura popular a la seva narrativa (*La Senyora*, "El Dimoni", de Mus, i *El Dimoni Cucarell*, de d'Efak).

Els dimonis de Mallorca

El dimoni de Mallorca és un ésser de “pamfonteta”, tal com el denomina Guillem d'Efak. Aquesta referència ens indica que són uns éssers que actuen com a bufons, amb característiques pròpies de pallassos. La figura del dimoni no correspon a un ésser malèfic i contrari a la divinitat, sinó que es podria veure com un personatge familiar, que ajuda i col·labora en la tasca d'arreglar les ànimes del món i turmentar les que s'ho mereixen. És així, doncs, que l'ésser malèfic i contrari a la divinitat que ens presenta la religió cristiana queda en un segon terme dins la societat mallorquina.

En aquesta societat conviuen alhora dos tipus de diables: el catòlic predicat pel clero com l'ésser més malèfic i dolent, i el dimoni del poble, un ésser familiar que corre pel carrer o és protagonista d'històries i cançons. Queda molt ben reflectit a la ponència de Guillem Morey en la *II Jornada d'Estudis de la Festa de Sant Antoni als Països Catalans* (2010, 121):

Els qui llavors érem al·lots només havíem sentit parlar pràcticament dels dimonis en les classes de religió i en les rondalles. Els frares i les monges ens els pintaven com a “àngels caiguts” i que, com que havien rebut un càstig etern, es dedicaven a temptar a totes les criatures perquè fossin com ells, és a dir desobedients i pecadors, i així hom pogués cremar, amb la seva companyia, a l'infern per tota una eternitat sense fi.

En les rondalles el dimoni tenia un altre tarannà. Ben dolentó, naturalment, però no tan feréstec i malèfic.

El dimoni popular i rondallístic

Un dels millors exemples d'aquest dimoni és el que recull Alcover. El canonge manacorí recull una important imatge del dimoni popular del poble. Cal destacar la importància dels estudis realitzats per Vicenç Jasso i Magdalena Gelabert, dos estudiosos de les rondalles que han dedicat una part de la seva tasca a la figura del dimoni recollida per Alcover.

El dimoni del *Diccionari català-valencià-balear*

En el tom IV del *Diccionari*, Alcover presenta una definició extensa dels dos tipus de dimoni.

Primerament ens presenta els dimonis com “L'esperit del mal: cadascun dels àngels rebels, i especialment llur príncep Satanàs”, i també “nom genèric dels esperits malignes”. Il·lustra aquests dimonis amb exemples de Ramon Llull, Jacint Verdaguer o Bernat Metge.

Tot seguit comença una extensa explicació del dimoni popular que conegué

Alcover des de petit: “d) Home o noi que pren part a certes processons o festes populars en forma de dimoni (amb banyes i cua)”. Fa referència al dimoni que acompanya i surt per les nostres festes, dimonis humans i de careta, que han arribat a esdevenir símbol del poble on surten. A més, molts de caricaturistes han utilitzat la seva imatge, com a patidors o com a provocadors, per mostrar els problemes o fets del poble.

Continua amb una gran quantitat de locucions que fan referència al dimoni, en les quals podem observar que l’expressió “dimoni” serveix per augmentar i que està carregada de connotacions negatives, però alhora ens mostra que la persona el coneix i sap com evitar els seus paranys.

Després, Alcover ens dóna una definició molt interessant i sucosa, en què ens descriu el dimoni que ha creat la imaginació popular: “és un esperit al qual la imaginació popular atribueix forma corpòria, considerant-lo extraordinàriament lleig, pelut, de color negre, vermell o verd amb banyes, llarga cua ales de rat penat i potons de boc”, però “[p]ot prendre diferents figures per no deixar-se conèixer pels homes i poder temptar-los més fàcilment, però això és accidentalment, i encara no poques vegades se li descobreixen les banyes o la cua malgrat el seu desfès”. A continuació, dóna tot un seguit de diferents noms propis que rep el dimoni per tot l’àmbit català.

Dins el mateix diccionari ens conta com gent narra que l’ha vist. També ens conta com s’invoca el dimoni, llegint el *Llunari* a l’inrevés. I per fer-lo fugir, es llegeix a l’endret o es fa el senyal de la creu. Fa un seguit de referències a la relació entre Déu i el dimoni al·legant les rondalles. Explica que el dimoni pretenia imitar-lo, però no se’n sortia.

A part d’explicar diferents tipus de dimonis, en descriu una jerarquia pròpia. El més gran és el dimoni gros o príncep de l’Infern, també conegut com Barrufet o Banyeta, i a sota hi trobam els dimonions, uns éssers inferiors de cos molt petit que es dediquen a complir tasques de servitud als dimonis majors. Un dels dimonis més importants és el dimoni Cucarell, protagonista de moltes cançons humorístiques¹.

El canonge manacorí dedica una atenció especial a explicar què són els

1 El dimoni Cucarell / va néixer en temps de magranes / i sa mare tenia unes ganades / de tocar-li es clotell.

El dimoni és a l’infern / a l’infern a les fosques / quan no té res a fer / amb es pardal mata mosques.

El dimoni Cucarell / sense banyes ni capell /sa mare tenia unes ganades /de tocar-li es clotell.

El dimoni Cucarell /va néixer en temps de magranes; /sa mare tenia ganades /de tirar-lo en es bordell.

El dimoni Cucarell /va néixer en temps de magranes; /sa truja en va tenir ganades /i va fer molts de porcells.

S.V: DCVB “dimoni” i informació oral de l’autor.

dimonis boiets, de gran importància dins les rondalles. Són animetes petites que es dediquen a demanar feina sempre i a treballar a les totes, un cop acabada la feina en demanen més, si no, es dediquen a destruir-ho tot.

El dimoni a la rondalla

A les rondalles, el dimoni apareix amb tot el seu poder i esplendor. Les rondalles són el marc idoni on es poden recrear els móns fantàstics i imaginaris que s'inventà el poble, tant en llegendes com en cançons i dites.

La imaginació popular recollida per Alcover ha donat unes característiques físiques concretes que comparteixen tots els dimonis, que en les rondalles apareixen definides d'una forma molt clara i poètica (Alcover 1996c, 74):

[Veu] un dimoniarro com una torre de molí de vent, amb unes banyes com espigons d'arada, amb un caparrot com una bota congrenyada, amb una coa que li donava set voltes per tot es cos, amb una pinyota que li tombava davant sa boca com un sac de nou barcelles.

La seva figura representa una monstrositat amb exageració dels trets facials, fet que el caracteritza. A més, té una personalitat peculiar: és un ésser dolent, però molt travat i pallaso, a qui res no li surt bé.

Les banyes són símbol de poder i força. És la personificació del mal, un esperit enèrgic i potent, que només pot ser derrotat per les forces del bé. El càstig quan no aconsegueix fer la tasca encomanada sol ser tallar-li la cornamenta, tal com fan a "Val més matinejar que a missa anar?" (Alcover 1996d).

A part de presentar-se amb el seu aspecte, també pot agafar forma humana, sota l'aparença d'un jove galant o d'un senyor amb gran posició.

Els dimonis també tenen una jerarquia pròpia a les rondalles. El dimoni gros o major és el rei de l'Infern i el més ferest. Sol ser saludat amb el nom de senyor de l'Infern o Satanàs. Sota ell trobam una gran cort de petits esperits i dimonions formada per dimonis cucarells, banyes verdes, barrufets, dimonis boiets i un llarg etcètera.

I es dimonió ja va ser partit per endins i En Pere darrera darrera. I tot eren dimoniets, dimonieus, dimoniel·los, dimonietxos, dimonieis, dimoniots, dimoniassos i dimoniarros que trobaven, que anaven i venien, molt atrafegats amb so turmentar i botxinejar ses ànimes ànimes des pobres condemnats" (Alcover 1996b, 73)

Els dimonis tenen la tasca d'arreglar animetes pel món o de fer malifetes per tal d'enganar i riure's dels mortals. Solen voler acontentar el seu senyor i aquest sol atorgar-los premis i concessions, o els castiga si la tasca no els surt

bé. Se'ls atribueix viure en zones subterrànies com coves i zones profundes, tot i que l'Infern és la casa dels dimonis. L'entrada, cap al ponent, és un forat gegant de cova tancada per unes barreres. Dins està ple de foc i calor, per on campen les animetes que són turmentades amb diferents càstigs (bullir dins olles, cremar, cadires roents, entre d'altres).

El dimoni és un ésser creat per fer por, però quan els protagonistes agafen coratge i tornen valents, són capaços de vèncer-lo. Així el dimoni no és res més que un obstacle o un parany a superar per aconseguir una meta. Els personatges de les rondalles saben que el dimoni existeix, on viu i quina és la seva feina: la de carregar ànimes i quantes més pugui, millor. És per tot això que saben quins són els seus costums i són capaços d'escapolir-se'n o guanyar-los.

Per espantar el dimoni quan apareix, els protagonistes de les rondalles han d'utilitzar fórmules religioses. El mètode més utilitzat davant la seva presència i el més senzill és senyar-se, a més de recórrer a amulets sagrats com per exemple el rosari i altres objectes beneïts: “Na Catalineta, com veu allò, ja no pensà cosa bona, i ¿què fa ella? Se treu el rosari, i comença es saltiri” (1996c, 65). Davant la presència d'aquests protectors, el diable arriba a demanar que se'ls treguin per poder dur a terme la seva acció.

La seva tasca primordial és aconseguir les ànimes que seran castigades a l'Infern. Per poder complir la tasca d'aconseguir ànimes arriba a extrems inimaginables: les aposta, fa tractes o qualsevol malifeta. Moltes vegades els ofereix diners o fama a canvi de l'ànima. Fins i tot veiem que una dona es queda embarassada per la intervenció del dimoni, tal com se'ns insinua a “Gregori Papa” (Alcover 1996a, 63).

A part, fora d'Alcover, trobam que al dimoni se li atribueixen característiques eròtiques i impossibles, a part de dotar-lo com a imatge del poder.

El dimoni popular dins la literatura catalana de Mallorca de la segona meitat del segle XX

En els anys 60 i 70 començà una recuperació de la literatura en català a Mallorca, i entrà en joc la tradició popular, tenint en compte les rondalles, llegendes i cançons. Autors com Llorenç Villalonga posaren de manifest la importància de l'alta societat mallorquina, però sempre des d'un punt de vista irònic. Miquel Àngel Riera, entre altres autors, optà per una literatura més culta i més solemne.

Antoni Mus usà una narrativa més popular i propera a la rondallística. Moltes de les obres de Guillem d'Efak, tal com diu ell mateix, tenen un origen popular. Ambdós poden ser considerats continuadors de la cultura popular, tant en la temàtica com en les formes d'expressió. En aquests anys, la literatura catalana a Mallorca begué de les seves fonts més primàries: la literatura i saviesa popular que aquests autors havien vist des de petits fou l'única literatura en català que el franquisme mai no pogué reprimir i que mantingué viva la narrativa catalana. D'Efak i Mus, nascuts entre els anys 1920 i 1930, tengueren aquesta saviesa com una influència molt gran dins la seva obra.

El cas de Biel Mesquida s'engloba dins la literatura experimental dels anys 70. La seva tasca destaca pel trencament amb la literatura del moment, molt realista. A més, cal destacar el posicionament crític envers el nacionalisme que tenia l'autor en aquell moment, centrat en la idea de deslligar l'escriptura en català del posicionament nacionalista. Pep-Maür Serra, col·laborador i autor dels dibuixos estudiats, també s'engloba dins aquest moviment.

Dins les obres d'Efak, Mus i Mesquida hi apareix el dimoni popular. A través d'aquestes obres, es farà una anàlisi de la seva imatge dins la literatura dels anys 60, 70 i 80.

El dimoni Cucarell de Guillem d'Efak

Guillem d'Efak va néixer a Río Muni el 1930, fill mestís d'un guàrdia colonial i una indígena. Fou portat de ben petit a Manacor, el poble del seu pare. Aquí, mostrà la seva inquietud per descobrir món. Creixé devora la seva tia Margalida, a més d'estar envoltat de persones que coneixien i explicaven aquelles històries fantàstiques que són les rondalles i que conreaven l'art de la glosa: "Si no sabies fer gloses estava fet de tu!" (d'Efak *apud* Mestre 2011, 32). Més tard, treballà de mestre a foravila. Segons el propi d'Efak, "Encara que jo fos mestre, vaig aprendre més dels pagesos que no ells de mi [...] Eren analfabets, però tenien una gran cultura" (2011, 35). Bartomeu Mestre explica que d'Efak "d'aquesta feina en va treure un profit excepcional: la capacitat d'ensenyar, de

convèncer i de contar històries” (Mestre 2010, 35). A més d'això, el propi d'Efak llegí les rondalles de mossèn Alcover:

En l'àmbit familiar, amb l'excusa que mon pare hi veia poc i amb la raó oculta de veure el meu nivell d'aprenentatge em feien llegir les Rondalles Mallorquines. Això en familiaritzà amb el català escrit i, ben aviat, vaig començar a recollir quaderns amb cançons populars. [...] Recopilava gloses que m'agradaven, en feia de noves... (Efak apud Mestre 2011, 36)

Per tant, podem veure un Guillem d'Efak que de ben jove viu les rondalles i la cultura popular de prop. És tan gran la influència que rep de la cultura popular que ell mateix es considera un continuador d'aquesta cultura i literatura. Les seves obres poètiques, com teatrals, segueixen formes, temes i personatges que ens han arribat per la tradició. Cançons com “Adéu Andreu”, “Balada d'en Jordi Roca” o “Sa Cançó de Son Coletes” beuen de les fonts orals i populars.

El dimoni Cucarell és un obra de teatre infantil. D'Efak l'escrigué a principi dels anys 70, època en què va col·laborar amb diversos grups de teatre. En aquesta etapa estrenà l'obra estudiada amb La joventut de la Faràndula, a més de guanyar el premi Ciutat de Palma amb *J.O.M.* El teatre infantil d'Efak era molt senzill però, alhora, donava peu a enraonar sobre diferents temes relacionats amb la persona humana.

A *El dimoni Cucarell* hi trobam molts dels trets dels dimonis populars mallorquins. Per començar, el propi nom dels protagonistes es basa en els noms dels dimonis que més circulen per Mallorca: Cucarell, Banya Verda, Boiet, Alicorn, Banya Enrevoltada i Dimoni Gros. El primer, protagonista de l'obra, és un dimoni tossut i travat, a qui no n'hi surt cap de bona, segurament inspirat en el dimoni de les cançons i de les rondalles que circulaven per la pagesia. A més, aquest dimoni és un dels més importants dins la societat mallorquina. Els altres noms corresponen a diferents dimonis de Mallorca, amb especial atenció al que representa l'Alicorn.

L'Alicorn és un dimoni que segons la tradició oral fou castigat per sant Domingo, que el feu mut i l'obligà a aguantar el llum d'oli perquè el sant pogués escriure. Així, d'Efak li dona una sèrie de característiques semblants i alhora divergents. No trobam cap referència a aquest llumet d'oli, però l'Alicorn de l'obra de teatre també és mut; així i tot, només obri la boca per poder dir veritats. Les veritats que conta aquest dimoni serveixen per introduir l'obra, ja que fa una breu explicació dels fets que ocorraran, és a dir, en el principi funciona com la veu en off de les pel·lícules.

Físicament, els dimonis segueixen el mateix patró dels dimonis populars i de rondalla. Cal destacar que la imatge de l'Alicorn es manté tal com és: cap de

ca i en cadira de rodes.

En referència a trets més concrets, podem observar com l'aversion a allò sagrat és present. En el segon acte, quan Cucarell es troba amb Biel, aquesta característica és aprofitada per crear un gag i afavorir la participació del públic.

Quant a la tasca dels dimonis, hi trobam present dues feines ben diferents. Una, presentada per l'Alicorn en el tancament de la primera part, és la d'arreglar animetes: “[...] aneu alerta amb el dimoni Cucarell, que és molt aficadís i no perd calada per engalipar ànimes”. Però en el següent acte, quan Cucarell i Biel es troben, Biel es penedeix després de firmar un “contracte” i haver-li venut l'ànima. Ràpidament Cucarell respon enmig de rialles “[...] Però homenot de suro, i qui te la vol comprar, l'ànima? Vas molt endarrerit. Siguem raonables. No en comprem d'ànimes”. Així, la tasca dels dimonis ha passat d'arreglar ànimes per turmentar-les a fer negocis, tal com un gran empresari actual. Cucarell explica que ara es dediquen al “màrqueting i productivitat”. Han deixat de temptar com abans perquè era una pèrdua de temps. A més, l'infern és vist com una empresa, que té uns costos de funcionament: “Has de pensar que conservar les calderes bull que bulliran durant tot l'hivern causa moltes despeses, a més de l'amortització”. A més, el cel els fa una gran competència.

Quan Biel comprèn la feta i es lamenta de no ser tan intel·ligent, fa una descripció d'un amo d'empresa: “Jo ja m'hauria establert per mi mateix [...] Una bona oficina, moderna, secretària, recepcionista, petit bar amb de gel, aire acondicionat i ensarronar qui s'arrambi”; al que tot d'una respon el dimoni “seria com fer de dimoni i estar-hi més fresc que una cama roja”. Aquest exemple sobre la nova tasca dels dimonis és un tret típic del teatre d'Efak, un teatre que, divertint, proposa fer pensar als espectadors.

També trobam altres trets del dimoni popular, com per exemple la jerarquia dels dimonis. Hi trobam uns quants dimonis menors, en Cucarell, en Banyeta Verda, en Banya Enrevoltada, en Boiet i l'Alicorn. Damunt aquests hi ha el Dimoni Gros, amo i senyor de l'Infern que imparteix justícia. Al contrari del dimoni popular, porta a terme un govern bo, que fins i tot, al final, fa cas als dimonis i al públic i dóna l'amnistia al dimoni Cucarell.

La presentació dels dimonis ens recorda un espectacle de cabaret, probablement un fet típic dins el món que visqué l'autor. Des de ben jove, l'autor cantà en una orquestra de ball, començà a moure's en el món de l'espectacle dins el primer turisme de Mallorca. Arribà a regentar La Cucafera i La Cova del Drach a Barcelona, bars on ell mateix ofería espectacles d'aquest estil. A part, aquest tipus d'espectacle seguia viu quan s'escrigué l'obra. Per altra banda, també el podem considerar un exemple més que ens demostra el caràcter còmic i de di-

versió del dimoni.

Per altra banda, podem veure en el segon acte com Home i Dona aconseguen enganar el dimoni Cucarell, ben igual que a les rondalles, en què els protagonistes enganen el dimoni i li guanyen amb una enganyifa molt senzilla.

Però hi ha un tret molt especial en aquesta obra. El dimoni Cucarell explica que el fet que la gent condemni les seves ànimes no és culpa dels dimonis, sinó pròpia. Aquesta obra de teatre presenta un pensament molt important: “Això sols ho saps tu, perquè l’home és lliure, lliure per salvar-se i condemnar-se i aquesta és precisament la seva grandesa. S’ha d’haver acabat això de donar la culpa als dimonis”. Tornam a tenir un altre exemple d’una de les característiques principals del teatre d’Efak: donar peu a pensar a l’espectador. Demuestra la importància dels actes de cada individu com a persona humana i el fet de culpar cap a fora, quan som responsables d’un mateix.

La Senyora i “El dimoni”, d’Antoni Mus

Antoni Mus, autor poc conegut dins la literatura catalana, nasqué el 1925. De ben petit veié la República i visqué de ple la guerra civil i la repressió que patí el seu pare per català i republicà, tal com ell explicà. La preguerra i la guerra civil ocupen un centre important de la seva novel·lística, possiblement per la impressió que li causaren. A més, les obres que ell escriu neden entre dos móns, el realisme i el popularisme. Sabem de Mus que dues de les seves principals novel·les foren escrites a partir d’anècdotes que passaren a la ciutat de Manacor, que provocaren reaccions negatives contra l’autor que quasi van fer desaparèixer el llibre del mercat de Mallorca. A més, sabem de Mus que era un autor que coneixia molt bé el folklore de la seva terra (Barceló 2006, 17):

La narrativa de Mus sembla estar basada en la literatura popular; o si més no, alguns crítics ho consideren d’aquesta manera, i això ens pot portar a creure que l’autor era una persona analfabeta amb un gran coneixement del folklore. Malgrat la darrera part de la suposició pugui ser certa, la primera no ho és de cap manera.

Així, no podem negar els trets populars de l’obra de Mus, tant en fets reals (la història de *La Senyora* va ocórrer a Manacor), com en la seva especial forma de narrar, molt semblant a la narrativa oral i espontània. No és d’estranyar, doncs, que Mus empri, a part de la prosa, elements populars en les seves obres com la figura del dimoni, molt fantasiosa i alhora humana.

De Mus s’extreuen dos exemples: un capítol de *La senyora* i el conte “El Dimoni” de *La lloriguera*.

La senyora

La senyora Teresa està ajaguda en el seu llit quan de sobte hi apareix un dimoni de sota terra, és a dir, el dimoni obri la terra i apareix, ben igual que fa quan parteix. Aquesta aparició del dimoni de davall la terra està directament relacionada amb la idea d'on està situat l'Infern. Ben igual ocorre a "Es carboner i sa fia", quan el dimoni agafa el carboner, s'obri un forat a terra i se'n van els dos cap a l'Infern.

El dimoni que va a veure la senyora durant la nit es presenta sota la forma d'una persona humana, tal com fa a santa Catalina Tomassa o a rondalles com "Es carboner i sa fia". Però aquest dimoni no s'amaga ni se'l descobreix perquè se li vegin les banyes o la cua, sinó que ell tot sol es destapa quan parla amb la senyora Teresa i comenta la calor que fa d'allà on ve: "On és allà baix? -A l'Infern. -Ai! Ets un dimoni? -Sí."(Mus 1980, 86). Aquest dimoni no té por de ser descobert i veu la seva tasca com una feina normal.

Seguidament, quan es descobreix que és un dimoni, la senyora Teresa se senya per espantar-lo però ell reacciona amb molta naturalitat i explica: "havien vist massa gent massa vegades que se senyava per recurs i no per devoció" (86). A més, el dimoni, quan s'asseu devora Teresa, es banya els peus dins la pica d'aigua benèdida. Aquí veiem com els dimonis han madurat, ja no tenen por del seu enemic, a part de veure millor la realitat de la conveniència dels creients davant la fe. Mus, al llarg de la seva narrativa, mostra com l'església mallorquina té un control moral damunt la societat, tant la baixa com l'alta. Així, podem dir que, possiblement, l'autor utilitza la figura del dimoni per vehicular una crítica a la hipocresia religiosa.

A més, trobam un canvi molt substancial. Teresa, portant una vida catòlica exemplar, ha pecat des del punt de vista del dimoni. Els pecats que ha comès són tot el contrari del que entenem com a tals (86):

Viure reprimida, aguantar-se a la força engolint-se els desigs, sotmetre's als perjudicis i al que diran, mantenir les formes contra voluntat, empassar-se rancúnies i odís juntament amb la saliva, podrir-se per dedins i per defora posar bona cara, rebutjar el didal d'or, això sí, però sense cercar-se cap succedani natural per realitzar-se ja que els ventalls era enganyar-se a ella mateixa [...]

Aquests pecats són tot el contrari d'allò que podria entendre mossèn Alcover com a pecat. Així, el dimoni la convida a salvar la seva ànima amb una fórmula molt fàcil: ser sincera i oblidar el passat. També ens mostra un altre cop que cada un és responsable dels actes d'un mateix, igual que fa Guillem d'Efak. Però, a diferència d'Efak, el dimoni l'incita a utilitzar el poder que té sobre les persones per poder satisfer aquests desitjos reprimits. No li demana que visqui

amb austeritat, tal com mana una bona vida cristiana.

Per acabar, cal afegir que la imatge de l'Infern que apareix a la novel·la és molt semblant a la popular. Es mostra com un lloc brut on es duen a terme càstigs i tortures. A la història es mostra quan el dimoni conta a la senyora Teresa com viu el seu espòs difunt a l'Infern (86):

Per cert, un dels darrers que hi havia anat a parar era el seu marit... Pobret...
Sí, netejava calderes nit i dia, anava més brut que una barra de galliner...
Es deu sentir molt desgraciat!

“El dimoni”

El dimoni que se'ns presenta en aquest conte és el dimoni major. El dimoni major surt a prendre banys de lluna, relacionant la figura del dimoni amb la nocturnitat i la fosca, fet no gaire usual a les rondalles. En canvi, aquest dimoni segueix les característiques físiques dels dimonis de rondalla.

A part, Mus fa una descripció de l'agilitat del dimoni, i diu “havia estat temptat de participar als jocs olímpics de rus”. Aquesta característica és típica de la narrativa de Mus, donar el paper i les característiques dels dolents de les rondalles, sobretot de gegants i dimonis, als russos. Això prové del moviment franquista, que donà la imatge d'enemic a la Rússia comunista, provocant que la imaginació popular els dotés d'aquestes característiques que Mus més endavant utilitzà en les seves històries. Però aquest dimoni decideix no participar, ja que el premi és una medalla, objecte molt relacionat amb la devoció. Així, aquest dimoni segueix tenint por de la divinitat.

Per altra part, té unes característiques molt especials. Aquest dimoni té sentiments i s'emociona en sentir que una al·loteta que dormia sota l'arbre el desitja (Mus 1981, 48):

-... tothom t'odia dimoni, jo t'estim.
Al dimoni se li dreçaren les banyes.
-....tothom te tem, dimoni, jo t'admir.
Al dimoni la coa li romangué estirada.
-...tothom fuig de tu, dimoni, jo sempre et cerc.
Al dimoni li tremolaren de les orelletes.
-... tothom parla de sa teva dolentia, dimoni, jo crec que ets bo.
Al dimoni els ulls li espiretjaren.
-... tothom te vol mal, dimoni, jo te vull bé, tot el bé del món

El dimoni se sorprengué en sentir-se batecs dins el pit. Batecs de cor, una viscera que el dimoni es pensava que no tenia.

Veiem com aquest dimoni s'enamora molt profundament, cosa que només podien sentir els humans a les rondalles i sempre era cap a la divinitat o una

persona. El dimoni major de Mus és molt humà, s'enamora tan profundament que fa l'amor a l'al·loteta adormida: “Amb tant d'amor, amb tant de sentiment, amb tanta suavitat i dolçor, que l'al·loteta ni es despertà” (48). Més endavant, l'al·loteta es queda embarassada del dimoni. Ens trobam davant un cas molt especial, del qual només en trobam una al·lusió a les rondalles, concretament a “Gregori Papa” (1996a, 63). Però la rondalla no descriu res, ni com va ser, simplement parla de l'origen del protagonista, fruit d'una mala art del dimoni. En el conte de Mus podem veure com el nin que té l'al·loteta neix mort, i té la fisonomia d'un dimoni.

Un pic que el dimoni ha posseït l'al·loteta es penedeix del que ha fet, per això s'imposa un càstig: “Es va posar sofre als ulls; es travessà el cap amb una agulla de fer calça [...], i posà la coa en remull dins una olla d'oli bullent” (Mus 1981, 49).

El dimoni es penedeix del que ha fet perquè s'ha enamorat de l'al·loteta i li sap greu haver-li fet mal, per això refusa la companyia d'altres dones de l'Infern i només desitja estar sol. El dimoni que es mostra segueix una conducta molt poc típica del dimoni popular, és un dimoni molt humà. En cap moment trobam un dimoni dolent ni tampoc un dimoni pallasso al qual no n'hi surti cap de bona, sinó simplement un dimoni enamorat.

En aquest conte també s'ha de destacar com el protagonista humà s'anomena de malnom “Dimoni”. Amb aquest joc de noms i d'articles (el dimoni per fer referència a l'ésser fantàstic i En Dimoni a l'humà), l'autor, possiblement, intenta demostrar la humanitat i la proximitat del dimoni popular a Mallorca.

Putà marès (ahí), de Biel Mesquida

Biel Mesquida naixé a Castelló de la Plana, però de petit anà a viure a Manacor, on cursà els seus estudis bàsics. De jove participà a la primera acció del Taller Lluanàtic, moviment que pretenia modernitzar i desarrelar l'art de les Illes Balears de la dictadura, després de la mort del dictador. Com s'ha dit abans, la seva tasca s'engloba dins la literatura experimental.

Així, per una banda, cal destacar la importància d'aquest moviment en el moment de publicació de *Putà marès (ahí)*. Per altra banda, també cal mencionar la important mostra d'intertextualitat que representa aquesta obra. Hi trobam referències i fins i tot citacions de diversos autors com Ramon Llull i Anselm Turmeda, aquesta darrera en àrab. Trobam un capítol sencer que es pot considerar una visió molt personal de la *Vida abreviada de Santa Catalina Tomassa* de mossèn Alcover, narrat en primera persona i amb els pensaments de la petita

santa.

Per tant, si l'autor feia servir autors medievals i moderns, per què no havia d'utilitzar els personatges de la literatura popular que segurament va conèixer de petit?

Així trobam els passatemps, fets per Pep-Maür Serra, dins el seu llibre. Són uns dibuixos que agafen la forma dels passatemps i tracten sobre la vida de la beata, però parteixen d'un punt de vista molt personal, amb alt contingut sexual, escatològic i grans dosis de bogeria. Van acompanyades d'una explicació de l'activitat, escrita en castellà per jugar amb l'ús d'un codi lingüístic aliè i, a sota el dibuix, hi trobam una cita de la *Vida abreviada de Santa Catalina Tomasa* d'Antoni M. Alcover.

En aquestes imatges apareix santa Catalina Tomàs, present al llarg del llibre: com a protagonista de dos capítols, una fotografia d'una monja a la portada ens remet a ella i, fins i tot, és "coautora" del llibre. Però les vinyetes dels passatemps no van enllaçades amb la història escrita, sinó que són obres artístiques que tenen en comú la imatge de la beata. Aquestes imatges "ofereixen una visió desmitificadora i jocosa de santa Catalina Thomàs, convertida ara en una icona kitsch", tal com diu Pons (2007, 227). Més que ser una crítica a la religió, en aquestes vinyetes "hi ha el sarcasme envers la folklorització d'una figura que esdevé símbol d'«identitat mallorquina»" (228), moment en què Mesquida era reticent a la creació de símbols d'identitat en alguns grups de la literatura catalana.

A continuació, s'estudiaran dues imatges on apareix el dimoni.

A la primera (Mesquida 1978, 31) hi apareix un dimoni alat, i l'explicació de l'activitat diu "Sabes por que se rie el diablo? Observa bien el dibujo y verás..." El dibuix no representa res estrany; un dimoni alat, amb peus d'ocell, banyut i amb barba, el qual no porta res de roba sobre. La solució que apareix és "Porqué él es el que tiene la "cola" más larga". S'ha d'entendre aquesta "cola" com el membre viril. A més, la cita de l'obra d'Alcover ens dona peu a pensar en aquesta referència sexual: "a la santa li surt el dimoni i li romp sa...". A la història original

el dimoni li romp la gerra que portava i, fins i tot, una gerra trencada hi apareix dibuixada. Però l'enunciat i aquests punts suspensius de la cita porten el lector a la referència a allò sexual. Ens trobam una de les característiques del dimoni, la referència al contingut sexual, com allò pervers i pervertit, el qual té permís per poder palpar les al·lotes el dia que surt o, tal com passa a la vida de la beata, a temptar-les amb la seva bellesa.

A la següent imatge analitzada (1978, 189) apareixen la beata i el dimoni, però amb els elements que els caracteritzen capgirats. El dimoni porta el rosari, però no té ni banyes ni cua, elements que porta la beata. A més, la santa, vestida amb els hàbits de monja, porta sabates de tacó d'agulla, calçat de gran càrrega sexual, a part de llegir el diari francès *Le Monde*. L'explicació de l'activitat ens presenta una qüestió curiosa: "El dibujante cree haber cometido varios errores. ¿Podrías asegurarlo?".

En aquest cas veiem com el dimoni no té por dels elements religiosos, sinó que els porta a sobre sense cap problema. A més, la beata, que porta els elements del dimoni, ens fa pensar en la imatge de l'església, la perversió de la religió, o una burla a la creació del símbol d'identitat mallorquina, tal com s'ha explicat més amunt. O simplement el que pretén l'autor és crear un joc intercanviant els elements dels personatges de la imatge. Segons Pons (2012) aquestes imatges poden recordar les conegudes dècimes desbaratades de la cultura popular.

Conclusions

És interessant veure com la figura que sorgí com una oposició al bé s'ha mantingut tota sola. El mal i, concretament, el dimoni han tornat autònoms i ja no és necessària la presència del bé perquè apareguin. A més, els autors estudiats, excepte Alcover, no són d'una religiositat molt profunda i catòlica. Més ben dit, tenen una visió molt personal de la religió, però mantenen viva la figura del dimoni. La imatge física del dimoni s'ha mantingut al llarg del temps, ben igual que la imatge donada per mossèn Alcover i els dimonis de carrer. Així, el

dimoni continua sent un pallasso, però ha passat de ser un ésser malèfic a ser un ésser molt humà, amb sentiments i que veu injusta la por que li tenen els homes.

La tasca del dimoni, en els autors de final del segle XX, ha passat a ser un negoci. A més, els economistes i banquers es converteixen en els dolents. El dimoni només és l'encarregat de portar "l'empresa" de l'Infern, on acabaran anant tots els que es condemnin l'ànima. L'Infern es manté igual, un lloc sota terra, brut i ple de tortures, però funciona com una empresa que té un cost de manteniment i el cel és la competència.

Relacionat amb la salvació de l'ànima, hi ha un canvi sobre la visió de la seva condemna. El dimoni ja no és l'encarregat de condemnar-la, només s'encarrega d'arreglar-la. És la pròpia persona que condemna la seva ànima. El dimoni fins i tot ha de predicar perquè les persones no condemnin la seva ànima davant l'arribada massiva d'aquestes a l'infern.

El caràcter sexual i esbojarrat que ha donat la societat al dimoni es reflecteix en les imatges de Pep-Maür Serra. Alcover, com a sacerdot de la seva època, no explica ni desenvolupa aquesta faceta en la seva tasca folklòrica.

BIBLIOGRAFIA

- ALCOVER, Antoni M. (1996a: [1926]). "Gregori Papa". A: *Rondalles Mallorquines*. Tom IX. Palma: Editorial Moll.
- (1996b: [1924]). "En Pere Catorze". A: *Rondalles Mallorquines*. Tom VIII. Palma: Editorial Moll.
- (1996c: [1936]). "Es carboner i sa fia". A: *Rondalles Mallorquines*. Tom XXIII. Palma: Editorial Moll.
- (1996d: [1898]). "¿Val més matinejar que a missa anar?". A: *Rondalles Mallorquines*. Tom III. Palma: Editorial Moll.
- (2005: [1930]). *Vida Abreviada de Santa Catalina Tomassa*. Palma: Hora Nova.
- BARCELÓ, Xavier (2006). *Història, memòria i mite a la narrativa d'Antoni Mus*. Montcada i Reixac: Abadía de Montserrat; UIB Biblioteca Miquel dels Sants Oliver.
- BORRÀS, Catalina (2007). "L'aventura intertextual: *Putà marès (ahí)*". *Lluc* [Palma], n. 858, p. 24-25.
- CARAGOL, Tomeu (2009). *Dimoniari de Mallorca*. Manacor: Impremta Leo. [Pròleg de Felip Munar]
- (2011). *Dimoniari 2 de Mallorca*. Manacor: Impremta Leo. [Pròleg d'Albert Carvajal]
- EFAK, Guillem d' (2000: [1976]). *El dimoni Cucarell*. A: MESTRE, Bartomeu (cur). *Teatre*. Pollença: El Gall.
- GELABERT, Maria Magdalena [et al.] (2010). "Sant Antoni i el dimoni a l'obra d'Antoni M. Alcover". A: *Actes de les II Jornades d'Estudi sobre la Festa de Sant Antoni als Països Catalans*. Manacor: Patronat de Sant Antoni.
- JASSO, Vicenç; TORRENS, Catalina (1999). *Fantasia, realitat i ficció, el sorprenent encís educatiu de les*

rondalles mallorquines. Palma: Editorial Moll.

MESTRE, Bartomeu (2010). *Balada de Guillem d'Efak*. Palma: Documenta Balear. (Menjavents)

MESQUIDA, Biel (1978). *Putà Marès (ahí)*. Iniciatives editoriales.

MOREY, Guillem [et al.] (2010). "Com vivíem la festa de sant Antoni els al·lots dels anys seixanta". A: *Actes de les II Jornades d'Estudi sobre la Festa de Sant Antoni als Països Catalans*. Manacor: Patronat de Sant Antoni.

MUNAR, Felip (2007). "Sant Antoni: entre la llegenda, la tradició i la realitat". A: *Sant Antoni de Viana i Manacor; vuit segles de tradició*. Manacor: Patronat de Sant Antoni.

MUS, Antoni (1980). *La senyora*. Barcelona: Edicions 62. (El Balanci)

— (1981). *Ganes de viure*. Barcelona: Edicions 62. (El Cangur)

PLANISSI, Toni (2010). "Plaça des Covent, n. 1". *Cent per cent* [Manacor], n. 356.

PONS, Margalida (2007). "Contactes textuals: intertextualitat i narrativa experimental". A: *Textualisme i subversió: Formes i condicions de la narrativa experimental catalana (1970-1985)*. Montcada i Reixac: Abadia de Montserrat; Universitat de les Illes Balears.

— (2012). Informació personal de la investigadora.